

Aan het einde van Jom Kipoer, de climax van de Neila dienst, richten we ons weer op de dagen die voor ons liggen. Nu staan we nog aan het begin van Jom Kipoer, deze avond van Kol Nidre, en hebben we nog een etmaal te gaan. Een 25 uur om ons voor te bereiden op die tijd na Jom Kipoer. Velen van u zijn al begonnen met zich voor te bereiden, vanaf de eerste dag van de maand Eloel, voorafgaande aan deze maand Tisjri. Traditioneel wordt de sjofar iedere ochtend geblazen en waarschuwt ons: let op: maak je gereed, laat mijn tonen in je doordringen, zodat je ontvankelijker bent om naar jezelf te kijken, je te veranderen. Nu heb je de tijd om naar de ander toe te gaan en zaken die je misschien minder goed hebt gedaan met die ander te bespreken, je excuses aan te bieden, en nu deze lange dag met jezelf en HKBH in het reine te komen. Dat is de bedoeling van de 10 dagen van inkeer, de *aseret jemeet tesjoewa*. Ik vraag me altijd af, wie dit nu echt ter harte neemt, en deze periode echt als mogelijkheid neemt om de *chesjbon nefesj*, de rekening en verantwoording op te maken, om met een rustiger gevoel, een *lev chadasj*, zoals de liturgie wel zegt, een vernieuwd hart, je leven weer op te pakken, anders op te pakken. Zeker deze Jom Kipoer, waar we in een merkwaardige Jom Kipoer sfeer niet bij elkaar in sjoel zijn. In het joodse normaal waar ik dit jaar eerder over sprak, met Kol Nidre en straks de Jizkor en Neila diensten, opeengepakt bij elkaar zijn. Soms zitten mensen op de trappen, omdat er ruimte gebrek is, en vanavond mis ik u, en hopelijk mist u sjoel. Gelukkig is het koor er, Gilad, Etienne, maar er is een grote leegte om mij heen, die gelukkig wel digitaal door zoveel van u wordt gevuld. Zo proberen we toch een intense, waardevolle Jom Kipoer te beleven. We weten, iedereen in de wereld, heeft hetzelfde probleem dit jaar, Israël heeft zelfs de sjoels gesloten en men kan buiten zitten. Iedere sjoel hier en in de wereld, probeert het weer anders op te pakken, om zoveel als mogelijk, door de weer aangescherpte coronamaatregelen heen, nesjomme-dikke betekenis te geven aan dat diepe Kol Nidre en Jom Kipoer gevoel. Het is extra moeilijk om te vasten, je kunt de flauwe grapjes van de Jom Kipoer lunch niet met elkaar maken. Het is vermoeiend om steeds naar het scherm te kijken en de chazzan, rabbijn en het koor te kunnen horen en mee te zingen. Gelukkig zie ik u, en troost me dat er veel mensen nu ook digitaal kunnen komen, die er anders überhaupt niet bij hadden kunnen zijn.

De diensten van Jom Kipoer kennen een opbouw, het is in feite de voorbereiding op de dood, niet echt leuk, maar het is dat wat je het meest confronteert met je onzeker en tijdelijk bestaan. Eén dag stap je

uit het leven, om je op je eigen vergankelijkheid voor te bereiden. Nu kan je het nog goed maken, nu kan je nog zeggen: *asjamnoe*, wij hebben overtredingen gemaakt en willen dat recht proberen te zetten, straks kan dat misschien niet meer. Daarom zeggen we het *sjema* ook steeds als we gaan slapen, want je weet maar nooit of je nog wakker wordt. Want als je slaapt heb je de macht over jezelf verloren, en zoals het *adon olam* zegt: *Bejado afkied roechie, be'eet iesjan we'aiera, we im roechi gewijatie, Adonai li welo iera, Aan Zijn hand vertrouw ik mijn ziel toe. Als ik ga slapen en als ik weer opsta; Met mijn ziel ook mijn lichaam, Mijn God is bij mij, ik voel geen angst.* Dan als we het *Sjema*, het *sjeimes* aan het einde van vandaag samen hebben gezongen, gehuld in onze talliet, klinkt de *sjofar* toon: *tekia gedola*, die langgerekte sirene, die aankondigt: de Dag is voorbij, we stappen het gewone leven weer in. Toch: het is die laatste *sjofar* toon, die de Messiaanse Tijd aankondigt. Na het *sjeimes*, als we ons in de talliet hebben gewikkeld, met onze naasten, is het alsof we overleden zijn, maar we staan weer op, geestelijk bevrijd, in een verlost wereld, een zo wenselijke Messiaanse wereld, waar we anders zijn geworden, beter zijn geworden, ons hebben kunnen verfijnen, en met een schoon geweten en een open hart het leven weer aan kunnen. Dat is het ideaal beeld, van de joodse utopie, waarvan we vurig hopen dat het werkelijkheid kan worden..

De legende is dat de Profeet Elijah, *Elijahoe hanavie*, de messiaanse tijd komt aankondigen, hij verdween in een vuur wagen in de hemel en kwam nooit terug. Hij is nooit echt gestorven.

In de eerste boek Koningen regeert koning Achav over het noordelijk rijk Israel, dat toen apart was van het zuidelijk rijk Jehoeda. Jezebel, een Fenicische prinses, was zijn vrouw en zij wist Achav weg te trekken van het Jodendom om haar Baal afgoden te dienen. Achav en Jezebel lieten Baal tempels oprichten door heel Israel en de heidense godsdienst werd actief gepromoot door het koningshuis. Jezebel doet er alles aan om Achav en de Israëlieten afgoden te laten dienen en zich immoreel te gedragen. Ze voert een schrikbewind en laat alle joodse religieuze leiders in het gevolg van Elijahoe uitroeien. Daarop daagde Elija 450 Baal priesters uit voor een test, die zij verliezen (1 Koningen 18-19) en op zijn beurt, zoals dat toen ging, doodt hij hen. Jezebel probeert dan Elija te doden en hij slaat op de vlucht naar Jehoeda. In de Negev voelt hij zich hopeloos en terneergeslagen, gaat onder een struik liggen en vraagt God om te kunnen sterven. Op wonderbaarlijke manier krijgt hij tot twee maal toe eten en drinken en na een symbolische reis van 40 dagen en nachten, komt hij aan bij de Chorev, dezelfde berg waar Mosje afscheid van het volk had genomen, en het Verbond werd bekrachtigd.

Daar brengt hij de nacht door in een grot. Daar zegt de Eeuwige tegen Eljahoe: *“ma lecha fo Eljahoe?”* Wat doe je hier Eljahoe?

Eljahoe klaagt dat hij juist het goede had gedaan om God te dienen, maar dat het volk dat achter de Baal goden was aangegaan hun eigen profeten heeft gedood. Hij is de enige die nog over is, en nu willen ze ook hem nog vermoorden. Dan zegt God: “Kom naar buiten, en kom voor Mij staan”. En daar kwam de Eeuwige voorbij. Een enorme storm zette op, die bergen spleet, een aardbeving, vuur en bliksem, maar de Eeuwige bevond zich niet in de storm, of de aardbeving of in het vuur. Na dat geweld, na het vuur, hoorde Eljahoe een *kol demama daka*, een kleine, fluisterende, stem. Eljahoe ging naar buiten, en hoorde Gods stem weer: *“Ma lecha fo Eljahoe? Wat doe je daar Eljahoe? Eljahoe antwoordde weer wat hij daar deed. Toen zij God tegen hem: “Leech, sjoew, ledarkecha, Kom naar buiten, keer terug en ga op je weg!”* (19:15).

Eigenlijk gek, dat dit verhaal niet opgenomen is in de diensten voor de Jamiem Noraiem. Een klein citaat is wat er in de machzor is opgenomen, in het *oenetanee tokef*, als de chazzan zingt: *oewesjofar gadol jitaka, wekol demama daka, Dan roept de stem van de grote Sjofar, een zachte stille stem laat zich horen.* Prachtig hoe onze chazzan het verschil laat horen tussen het geweld van de Sjofarfoon (ook aan het einde van de dienst als die de Messiaanse Tijd aankondigt) en die hele zachte stille stem daarna, waar je juist als je goed luistert, Gods aanwezigheid kunt horen. Niet in het geweld, maar in wat daarna komt.

Het is precies het beeld dat Eljahoe gehad moet hebben daar op de berg Chorew, toen hij uit zijn grot naar buiten kwam. Eljahoe had niet meer nodig dan die zachte stille fluistering. God zit niet in de storm, in de aardbeving of in het vuur, ook niet in de corona bijvoorbeeld. God zit in de zachte fluistering daarna. Dat is wanneer Eljahoe de opdracht krijgt: *leech sjoew ledarkecha*, ga en keer terug op je weg. Heel symbolisch voor wat wij doen met Jom Kipoer: *tesjoewa*, het terugkeren (sjoew) om weer je weg in het leven te kiezen, na de ellende, nadat er dingen gebeurd zijn die vreselijk zijn, soms vernietigend zijn. God zit niet in het vuur, in de storm, in de ellende, zelfs niet in de dood, maar na de ellende kan je die *kol demama daka* horen, en zie je dat er nog andere wegen en manieren zijn, als je die stem maar probeert te horen, je hart er voor probeert open te zetten. De training die we daarvoor doen begint in de maand Eloel, en de wedstrijd is vandaag, en is morgen aan het eind van de dag afgelopen. Dan zien we of we gewonnen hebben.

Eljahoe is de laatst overgebleven profeet met profetische gaven, met een visie voor de toekomst. De Baal priesters zijn omgebracht, maar ook de profeten die hun visie op Tora baseerden, werden al eerder door Achav en Jezebel gedood. Het was een land zonder toekomst, zonder

visie, zonder profeten. Het zou het einde kunnen zijn. Eljahoe vlucht daarvoor, verbergt zich voor alles diep in een rots, maar hij kan en mag zijn verantwoordelijkheid niet en nooit ontlopen, want de wereld kan veranderen, juist door hem. Ook al lijkt alles hopeloos en verloren, je mag daar nooit in blijven hangen. Blijf altijd proberen die kleine fluistering te horen en te voelen, ook al is die stem nog zo klein: *ma lecha fo?* Wat doe je daar? *tsee*, kom naar buiten, *sjoew*, keer om, *ledarkecha*, en ga op jouw weg! Het is die *kol demama daka*, die hele kleine stem, die Elija ertoe beweegt uit zijn grot te komen en zich onder de mensen te begeven om zijn verantwoordelijkheid weer op te pakken. Dat is de stem die er voor moet zorgen dat we niet in ons eigen verdriet, angst of teleurstellingen blijven hangen. Probeer je niet op te sluiten of af te sluiten, door in je figuurlijke diepe donkere rots te gaan zitten, maar door naar buiten te komen, nadat je wakker bent geroepen door de *sjoefar gadol*, waardoor je weer die *kol demama daka*, die kleine zachte fluistering van een stem kunt horen.

Elijahoe moest de visie en de spirit terugbrengen onder het volk, dat was zijn taak en opdracht. Juist Eljahoe wordt gezien als de aankondiger van de Messiaanse Tijd, dat is niet voor niets, dat kunnen we allemaal zijn. Laten we proberen de stille stem in onszelf en in de ander te horen, Die stille stem, die vaak overschreeuwt wordt door ellende, door negativiteit,. Wat wordt er nu werkelijk gezegd?

Het is juist de connectie maken met de ander, die er toe doet. Die jou zelf en anderen kan helpen om weer te “helen”. Dat is ook een interessant woord. Beter worden is ‘helen’ in wat ouder Nederlands, dat houdt in dat je weer heel kunt worden, dat je één kan worden.

Dat was die kleine stem die Eljahoe hoorde: er is werk te doen, kom naar buiten, pak jezelf op en *sjoew*, keer om, handen uit de mouwen steken, het werk is nog lang niet af, *ledarkecha*, en ga op jouw weg! Dat is waarom een joodse gemeente zo belangrijk is. Daar maak je juist de verbindingen met elkaar.

Door lid te worden van een joodse gemeente, zeg je dat je het belangrijk vindt om met anderen te zijn. Wij streven hier steeds weer naar een visionaire *kehilla kedosja*, een Liberaal Joodse Gemeente, die midden in de moderne samenleving staat en aan de andere kant naar binnen toe gericht is op onze eigen leden. Onze traditie combineren met de toekomst.

Er te zijn voor elkaar, in tijden van verdriet en ellende (ziekten, lewajot, werkeloosheid, scheidingen, angsten, de corona ellende). Vooral ook om de vreugde en het geluk met elkaar te delen (geboorten, britot, Binee mitswa, choepot). Daar hebben wij elkaar voor, want het is een mitswe, een religieuze verplichting om elkaar aan te vullen en de lacune die de

ander op dat moment heeft te proberen op te vullen. Het is ons doel om anderen ook die zachte stem te laten horen. Wij willen een kehilla zijn waar alle leden zich veilig en thuis kunnen voelen, waar de visionaire profeten de kans krijgen om te profeteren.

De hand uitstrekken naar andere Joden, die daar buiten nog niet zijn aangesloten is een van onze speerpunten in beleid. *jad bejad, of nefesh benefesh, of lev belev*, wat aangeeft dat de handen elkaar pakken, en dat de zielen en harten elkaar raken.

In deze tijd van crisis worden we getroffen door onzekerheid, door angst onze banen en ondernemingen te verliezen, door ziek te worden, door onze familie niet te kunnen omhelzen, en niet op reis te kunnen.

Het is die kleine stem die oproept: Kom op, pak je zelf op, ga niet bij de pakken neerzitten, ieder einde heeft altijd weer een begin, en jij kunt iets betekenen met jouw specifieke ervaring voor anderen. Probeer creatief na te denken en het onmogelijke toch mogelijk te maken, *sjoew*, terug te keren op je weg. Misschien is er een weg afgesloten, maar er zijn ook altijd zijpaden, andere wegen.

We zingen morgen in de Moesaf dienst, tijdens de awoda, de Tempeldienst, als we 4 keer knielen en met ons gezicht naar de grond gaan liggen: *waja'ar kol ha'am*, *wajiploe al-peneehem*, *Adonai hoe ha'Elohiem*. En over minder dan 24 uur aan het einde van Neila intens en meegevoerd met de stem van de chazzan en het koor, 7 keer: *Adonai Hoe HaElohiem*. Het is het antwoord dat het volk gaf aan Elijahoe, toen zijn offer was aangenomen, de overwinning op de Baalpriesters: "*Adonai Hoe Ha'Elohiem*", de Eeuwige Hij is God. Daarna klinkt de stem van de sjofar, mogen we weer volop aan het leven meedoen. Helaas nog steeds, en weer, in deze tijd, met al zijn beperkingen vanwege de corona crisis. Toch: probeer, je oren te spitsen, voor die *kol demama daka*, die kleine fluisterende stem, en belangrijker, je hart te openen, want juist in die stem zitten de nieuwe kansen, nieuwe uitdagingen, probeer je daarvoor open te stellen, waar je ook bent. Nu kan het nog: *tsee, sjoew, ledarkecha*: "Kom naar buiten, keer terug op jouw weg", die weg loopt door de poorten van de hemel, die staan nu wijd open, tot aan het einde van de Neila. Nu kunt u er nog doorheen, als u de moed heeft, de *koach*, om dat te doen.

Moge de tijd van bevrijding voor ons allen dichterbij komen, de tijd die *Elijahoe hanawie*, de profeet die de bevrijding zal aankondigen, die de *kol demama daka* hoorde. Laten wij samen die stem proberen te horen, zodat we antwoord kunnen geven aan onszelf, aan anderen en

uiteindelijk aan God: *Ma lecha fo?* Wat doe je daar? *Leech, sjoew, ledarkecha*, kom eruit, keer terug en ga op de weg die je moet gaan. Chatima tova, tsom kal, een lichte vasten, en nog vele jaren.

Rabbin Menno ten Brink